

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК УЧАСТІ ЗАХИСНИКА В ДОКАЗУВАННІ ОБСТАВИН, ЩО МАЮТЬ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СПРОСТУВАННЯ ПІДОЗРИ (ОБВИНУВАННЯ)

PROCEDURAL ORDER A LAWYER AS EVIDENCE OF CIRCUMSTANCES THAT ARE RELEVANT TO REFUTE THE SUSPICION (CHARGES)

Маслюк О.В.,

аспірант кафедри кримінального права та процесу

Інститут права та психології

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті розглядається процесуальний порядок участі захисника в доказуванні обставин, що мають значення для спростування підозри (обвинувачення). Визначаються обставини, що підлягають доказуванню з метою спростування підозри (обвинувачення). Класифікується діяльність сторони захисту щодо збирання доказів на підставі процесуального змісту їх отримання: отримання доказів безпосередньо захисником; отримання доказів опосередковано (шляхом клопотання перед стороною обвинувачення, проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій або інших процесуальних дій); отримання доказів іншим способом не забороненим законом.

Ключові слова: доказування, захисник, спростування підозри (обвинувачення), функція захисту.

В статье рассматривается процессуальный порядок участия защитника в доказательстве обстоятельств, которые имеют значение для опровержения подозрения (обвинения). Определяются обстоятельства, которые подлежат доказательству с целью опровержения подозрения (обвинения). Классифицируется деятельность стороны защиты относительно сбора доказательств на основании процессуального содержания их получения: получение доказательств непосредственно защитником; получение доказательств посредством заявления ходатайства о проведении гласных и негласных следственных (розыскных) действий или иных процессуальных действий; получение доказательств иным способом не запрещенным законом.

Ключевые слова: доказательства, защитник, опровержение подозрения (обвинения), функция защиты.

The article deals with procedural arrangements for participation of defense counsel in the proof of the circumstances that are relevant to refute suspicions (accusation). Sets out the circumstances which are subject to proof to disprove suspicions (accusation). Classified activities of the defense with respect to the gathering of evidence on the basis of procedural content of their preparation: obtaining evidence directly advocate; obtaining evidence through the application request for overt and covert investigation (search) action or other proceedings; obtain evidence by other means not prohibited by law.

Key words: evidence, rebuttal suspicions (accusation), protection function.

Одним із завдань реформування кримінального судочинства України постала необхідність забезпечення змагальності сторін в наданні ними доказів і в доведенні їх переконливості як одного із принципів кримінального процесу. Участь захисника в процесі доказування є одним із засобів забезпечення цієї засади. Для належного виконання захисником покладених на нього завдань необхідно чітко визначити, що входить до предмета та меж доказування, яке ним здійснюється.

Після набрання 19 листопада 2012 р. чинності Кримінальним процесуальним кодексом України змінився порядок здійснення кримінального провадження і змінилась процесуальна форма діяльності всіх його суб'єктів. Також змінилась сутність діяльності захисника, який є активним учасником кримінального процесуального доказування, що забезпечує можливість вирішення ним поставлених завдань захисту, зокрема щодо доказування обставин, які спростовують підозру (обвинувачення).

Дослідженню проблеми участі захисника в кримінально-процесуальному доказуванні присвячені наукові праці таких вчених: В. І. Галагана, Ю. М. Грошевого, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, Н. М. Обрізана, М. А. Погорельського, В. О. Попелюшка, С. М. Стахівського, Л. Д. Удалової, М. Є. Шумила, О. Г. Яновської та ін. Крім того, питання участі захисника у доказуванні в кримінальному судочинстві в умовах нового кримінально-процесуального законодавства розглядалися в працях таких українських науковців: М. П. Климчука, В. А. Люліч, В. М. Трофименко, В. А. Удовиченко, І. Л. Чернеги та ін. Однак окремі аспекти участі захисника в доказуванні обставин, які мають значення для спростування підозри (обвинувачення), не піддавалися комплексному дослідженню.

Метою статті є дослідження процесуального порядку участі захисника в доказуванні обставин, що мають значення для спростування підозри (обвинувачення).

Починаючи дослідження процесуального порядку участі захисника в доказуванні у кримінальному процесі слід зазначити, що у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) не розкриваються поняття доказування, його структурні елементи та предмет. Так, у ст. 93 КПК України розкриваються тільки основні засади доказування, а ст. 94 КПК України визначає лише порядок оцінки доказів.

Взагалі у науковій літературі визначенню поняття доказування у кримінальному судочинстві приділяється увага багатьох вчених.

Так, О. М. Ларін визначає доказування як здійснювану в особливих, встановлених законом формах складну діяльність слідчого, прокурора, суду, а також залучених чи допущених ними інших учасників (суб'єктів) кримінального процесу, яка полягає у дослідженні фактів для пізнання істини про вчинений (чи підготовлюваний) злочин і пов'язаних з ним обставин із метою досягнення визначених законом завдань кримінального судочинства [1, с. 9].

В. Т. Нор під доказуванням розуміє діяльність органів розслідування, прокурора та суду, а також інших учасників процесу, яка здійснюється у встановлених законом процесуальних формах і спрямована на збирання, закріплення, перевірку й оцінку фактичних даних (доказів), необхідних для встановлення істини у кримінальній справі [2, с. 74-75].

На думку Ф. Н. Фаткулліна, доказуванням є процесуальна діяльність указаних в законі органів та осіб, яка полягає у визначенні можливих слідчих версій, збиранні, перевірці й оцінці доказів та їх джерел за цими версіями, а також в обґрунтуванні достовірних висновків для встановлення об'єктивної істини у справі [3, с. 14].

М. М. Михеєнко визначає, що доказування – це діяльність суб'єктів кримінального процесу щодо збирання (формування), перевірки й оцінки доказів та їх процесуальних джерел, а також формулювання на цій основі певних тез і наведення аргументів для їх обґрунтування [4, с. 117].

Апологет криміналістики та кримінального процесу, С. М. Стахівський, визначає поняття кримінально-процесуального доказування як передбачену законом діяльність суб'єктів кримінального процесу щодо збирання (формування), перевірки й оцінки доказів та їх процесуальних джерел, прийняття на цій основі певних процесуальних рішень і наведення аргументів для їх обґрунтування (мотивації) [5, с. 21].

Вивчення викладених вище думок науковців щодо сучасного розуміння доказування дає нам змогу виділити основні риси цього процесу та викласти власне бачення означеної дефініції. Так, всі вчені єдині у тому, що:

1. Доказування – це діяльність спеціально уповноважених органів та осіб, які є учасниками кримінального процесу, яка прямо передбачена кримінально-процесуальним законом (представники сторони обвинувачення, сторони захисту та потерпілий).

2. Діяльність щодо доказування відбувається в рамках конкретного кримінального провадження відносно конкретних обставин конкретного кримінального злочину.

3. Зміст першої частини такої діяльності зводиться до збирання, закріплення, перевірки й оцінки певної інформації (фактів, обставин тощо) та винайдення конкретних предметів (знаряддя злочину тощо) та їх процесуальних джерел, що є доказами у кримінальному провадженні.

4. Зміст другої частини представляє собою процес встановлення істини по справі шляхом прийняття адекватних слідчій ситуації та результатам попереднього етапу доказування процесуальних рішень по справі та впровадженню конкретних процесуальних дій (прийняття рішення про проведення обшуку – сторона обвинувачення; подання клопотань – сторона захисту; відводів – потерпілий та його представники).

Таким чином, під доказуванням у кримінальному процесі, на нашу думку, слід розуміти прямо передбачену кримінальним процесуальним законом спеціальну діяльність суб'єктів кримінального процесу щодо винайдення, закріплення, перевірки, аналізу та оцінки доказів для прийняття відповідних процесуальних рішень та впровадженню на їх основі відповідних процесуальних дій з метою встановлення істини по справі.

В рамках досліджуваної нами проблематики вбачається за доцільне визначити і з'ясувати, які конкретно елементи слід віднести до предмета доказування, що здійснюється стороною захисту, зокрема, з метою спростування підозри (обвинувачення).

В. О. Попелюшко під предметом доказування у кримінальному процесі розуміє сукупність фактів і обставин об'єктивної дійсності, які мають матеріально-правове (кримінально– й цивільно-правове) і процесуальне (кримінально– й цивільно-процесуальне) значення та є необхідними й достатніми фактичними підставами для вирішення кримінальних справ остаточно й по суті [6, с. 113]. Законодавець також пішов подібним шляхом та змістовно визначив перелік цих обставин у ч. 1 ст. 91 КПК України.

Проте, слід зауважити, що, з одного боку, обставини, які входять до предмета доказування, яке здійснюється захисником, відрізняються низкою особливостей. Серед таких варто виділити початкову незацікавленість захисника в пізнанні тих обставин, які для сторони обвинувачення становлять мету і зміст доказування. Тому предмет доказування для сторони захисту визначається індивідуальною ситуацією кримінального провадження й тактикою захисника. Без збирання власних доказів захисник не може аналізувати суперечності в провадженні, виявляти неповноту, односторонність, неприпустимість зібраних стороною обвинувачення доказів, висувати виправдувальні версії [7, с. 147-148]. До того ж додамо і те, що захиснику не належить обов'язок всебічного дослідження обставин справи і він досліджує лише ті обставини, які є сприятливими для його підзахисного [9, с. 39].

О. В. Рибалка, наприклад, зазначає, що захисник виявляє обставини в інтересах свого клієнта і ця діяльність у певному значенні має вузький характер, оскільки захисника цікавлять тільки ті докази, які дають змогу виявити обставини, що виправдовують підозрюваного чи обвинуваченого, пом'якшують його відповідальність і покарання [8, с. 36].

З іншого боку, аналізуючи точку зору В. А. Удовиченко, зазначимо, що повністю погодитись з наведеними твердженнями не можливо у зв'язку з тим, що захисник мусить досліджувати всі обставини справи з метою повного володіння інформацією для наявності можливості заперечення чи спростування доводів сторони обвинувачення. Але відкривати перед правоохоронними органами він має тільки ті обставини, які свідчать на користь його підзахисного [7, с. 148].

Обставини, які підтверджують винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, що стали відомі захиснику під час виконання професійних обов'язків у відповідності до ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» складають адвокатську таємницю. У відповідності до зазначеної норми Закону адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності.

Нерозголошення такої інформації у кримінальному судочинстві гарантується на законодавчому рівні, зокрема ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ч. 2 ст. 65 КПК України.

На підставі аналізу положень ст. 91 КПК України до обставин, які свідчать на користь підзахисного, В. А. Удовиченко відносить такі: обставини, які впливають на зменшення ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, позитивно характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, форма вини [7, с. 148].

В свою чергу, до обставин, що підлягають доказуванню з метою спростування підозри (обвинувачення), ми пропонуємо віднести такі:

1) подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення) – з метою доведення відсутності події кримінального правопорушення;

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення – з метою доведення відсутності винуватості особи чи винуватості іншої особи;

3) обставини, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження.

Як ми вже вказували раніше, закріплюючи змагальність сторін як загальну засаду кримінального провадження законодавець надає стороні захисту право збирати докази і конкретизує його стосовно учасників кримінального провадження. Однак, з одного боку, ч. 2 ст. 22 КПК України, визначаючи процесуальну рівноправність сторін кримінального провадження як одного з елементів змісту засади змагальності, надає їм рівні права на збирання речей, документів та інших доказів. З іншого ж, нормами ч. 4 ст. 2 і 3 ст. 93 КПК України способи збирання доказів диференціюються для кожної зі сторін кримінального провадження, що свідчить про декларативний характер

процесуальної рівноправності сторін у частині збирання ними доказів. Більше того, нормами кримінального процесуального закону сторона захисту не наділена повноваженнями щодо проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, у зв'язку з чим більш коректно вести мову не про збирання підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим, його захисником і законним представником доказів, у т. ч. й речових, а про участь сторони захисту у їх формуванні [10, с. 183].

Як зазначає В. М. Трофименко, у відповідності до ч. 3 ст. 93 КПК України, сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

До останніх дій, які є новими для законодавчої моделі діяльності захисника в кримінальному процесі України, зокрема, слід віднести отримання захисником на підставі ухвали слідчого судді чи суду тимчасового доступу до речей і документів та проведення за необхідності їх виїмки, залучення стороною захисту експерта для проведення експертизи, що може бути здійснено як на договірних засадах, так і за клопотанням сторони захисту за ухвалою слідчого судді [11, с. 165].

Проаналізувавши вищезазначене пропонуємо класифікувати діяльність сторони захисту щодо збирання доказів на підставі процесуального змісту їх отримання в рамках спростування підозри (обвинувачення) наступним чином:

1. Отримання доказів безпосередньо захисником.

У відповідності до ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» захисник з метою отримання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб інформації, копій документів має право направити адвокатський запит, тобто письмове звернення адвоката. До адвокатського запиту додаються посвідчені адвокатом копії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, ордера або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Вимагати від адвоката подання разом з адвокатським запитом інших документів забороняється. Надання адвокату інформації та копій документів, отриманих під час здійснення кримінального провадження, здійснюється в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законом.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає, що орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, керівники підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, яким направлено адвокатський запит, зобов'язані не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту надати адвокату відповідну інформацію, копії документів, крім інформації з обмеженим доступом і копій документів, в яких міститься інформація з обмеженим доступом.

У разі, якщо адвокатський запит стосується надання значного обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних, строк розгляду адвокатського запиту може бути продовжено до двадцяти робочих днів з обґрунтуванням причин такого продовження, про що адвокату письмово повідомляється не пізніше п'яти робочих днів.

Крім того захисник має право звертатися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про застосування

заходу забезпечення кримінального провадження – тимчасового доступу до речей і документів.

Зазначена процесуальна дія фактично здатна забезпечити безпосереднє отримання захисником доказової інформації про обставини кримінального провадження, оскільки ч. 3 ст. 93 КПК України серед способів збирання доказів захисником передбачає його право отримувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речі і документи, а ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» – вилучати речі, документи, їх копії та ознайомлюватися з ними.

Тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку) (ст. 159 КПК України).

Розглядаючи таке клопотання, для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість отримання речей і документів, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні, без застосування заходу забезпечення кримінального провадження (ч. 4 ст. 132 КПК України). Тобто захисник може звернутися до слідчого судді чи суду із відповідним клопотанням у разі, якщо: а) відомості, що містяться у речах і документах можуть бути використані як докази; б) неможливо іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів; в) існує реальна загроза зміни або знищення речей і документів та г) вони не можуть бути отримані іншим шляхом (за адвокатським запитом або у інший спосіб).

Окрім того, сторона кримінального провадження у своєму клопотанні повинна довести наявність достатніх підстав вважати, що речі і документи: 1) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; 2) самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; 3) не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю (ч. 5 ст. 163 КПК України).

Захисникові може бути наданий тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, у разі, якщо окрім вищезазначених обставин, буде доведено можливість використання як доказів відомостей, що містяться у цих речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів (ч. 6 ст. 163 КПК України).

Поряд із цим, законодавець передбачає, що доступ особи до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, здійснюється у порядку, визначеному законом, і якщо відомості становлять державну таємницю, то такі речі і документи не можуть бути надані особі, що не має до неї допуску відповідно до вимог законодавства [12, с. 2-3].

Крім того, за змістом ч. 3 ст. 93 КПК України сторона захисту, потерпілий можуть збирати докази шляхом витребування та отримання висновків експертів, висновків ревізій.

2. Отримання доказів опосередковано (шляхом клопотання перед стороною обвинувачення щодо проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій або інших процесуальних дій).

Ініціювання стороною захисту проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових дій) та інших процесуальних дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які

розглядають в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України. При цьому, клопотання сторони захисту відповідно до ст. 220 КПК України для слідчого чи прокурора не є обов'язковими і підлягають спочатку розгляду та вирішенню відповідними суб'єктами (ч. 3 ст. 93 КПК України).

3. Отримання доказів іншим способом, не забороненим законом.

Слід відзначити, що передбачене ч. 3 ст. 93 КПК України право збирати докази шляхом провадження «інших дій», окрім інших засобів, передбачених законодавством, забезпечує можливість залучення для збирання доказів на стороні захисту приватних детективів, детективних бюро та агенцій. Нині на розгляді Верховної Ради України перебуває проект Закону України «Про приватну детективну діяльність» [13]. Аналіз його положень вказує на те, що лишилась невирішеною проблема збирання захисником фактичних даних через застосування спеціальних технічних засобів аудіо, відео контролю, проведення дій, направлених на установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, контроль та обробку нешифрованої інформації, що передається каналами зв'язку [14, с. 211].

У результаті дослідження можемо дійти наступних висновків:

1. Під доказуванням в кримінальному процесі, на нашу думку, слід розуміти прямо передбачену кримінальним процесуальним законом спеціальну діяльність суб'єктів кримінального процесу щодо винайдення, закріплення, перевірки, аналізу та оцінки доказів для прийняття відпо-

відних процесуальних рішень та провадження на їх основі відповідних процесуальних дій, з метою встановлення істини по справі.

2. Предмет доказування адвоката в рамках його процесуальної діяльності є вужчим за предмет доказування інших суб'єктів доказування, але це не виключає необхідність винайдення, дослідження, перевірки та аналізу ним даних, що становлять предмет доказування, для встановлення істини по справі та моделювання власної лінії захисту.

3. До обставин доказування, які мають значення для спростування підозри, слід віднести такі: подію кримінального правопорушення – з метою доведення відсутності події кримінального правопорушення; винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення – з метою доведення відсутності винуватості особи чи винуватості іншої особи; обставини, які виключають, пом'якшують кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження.

4. Діяльність сторони захисту щодо збирання доказів на підставі процесуального змісту їх отримання в рамках спростування підозри слід класифікувати таким чином: отримання доказів безпосередньо захисником; отримання доказів опосередковано (шляхом клопотання перед стороною обвинувачення щодо проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій або інших процесуальних дій); отримання доказів іншим способом, не забороненим законом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ларин А. М. Доказывание на предварительном расследовании в советском уголовном процессе : Дис. ... канд. юрид. наук / А. М. Ларин. – М., 1961. – 217 с.
2. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / В. Т. Нор. – Львів, 1978. – 112 с.
3. Фаткуллин Ф. Н. Обвинение и защита по уголовным делам : [учебное пособие] / Ф. Н. Фаткуллин, З. З. Зинатуллин, Я. С. Аврах. – Казань : Издательство Казанского университета, 1976. – 168 с.
4. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К., 1999. – 536 с.
5. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування : Дис. ... д-ра юрид. наук за спец. : 12.00.09 / С. М. Стахівський. – К., 2005. – 396 с.
6. Попелюшко В. О. Предмет захисту та його доказування в кримінальній справі : [монографія] / В. О. Попелюшко. – К. : Прецедент, 2005. – 232 с.
7. Удовиченко В. А. Предмет і межі доказування захисником у кримінальному провадженні України / В. А. Удовиченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. – 2014. – Вип. 6-1. – Том 4. – С. 147–150.
8. Рибалка О. В. Захисник як суб'єкт доказування в кримінальній справі / О. В. Рибалка // Адвокат. – 2011. – № 7 (130). – С. 35–40.
9. Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника в досудовому провадженні та в суді першої інстанції : [монографія] / Т. В. Корчева. – Х. : Вид. ФОП Вапнярчук Н. М., 2007. – 200 с.
10. Ковальчук С. О. Участь сторони захисту у формуванні речових доказів / С. О. Ковальчук // Право і суспільство. – 2015. – № 3. – Ч. 3. – С. 182–188.
11. Трофименко В. М. Особливості участі захисника в доказуванні в кримінальному провадженні : деякі теоретико-прикладні аспекти / В. М. Трофименко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2015. – Вип. 33. – Т. 2. – С. 165–168.
12. Люліч В. А. Тимчасовий доступ до речей і документів як спосіб збирання доказів захисником / В. А. Люліч // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2 (8) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13lvazdz.pdf>.
13. Про приватну детективну діяльність : Проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc>.
14. Біленчак О. Проблеми участі захисника у збиранні доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень / О. Біленчак // Национальный юридический журнал : теория и практика. – 2014. – Июнь. – С. 208–213.